

1865

De sage van Hans Brinker

Het volksverhaal van het Hollandse jongetje met zijn vinger in de dijk werd in de negentiende eeuw gepubliceerd in Amerika, maar toen was deze sage in Nederland nog volkomen onbekend. Nu is het ook in Nederland alom bekend.

Volksverhalen zijn een internationaal fenomeen. Mondeling overgeleverde sprookjes, sagen, legenden, moppen of broodjeaapverhalen trekken zich van grenzen bitter weinig aan. Voor sprookjes bestaat zelfs een catalogus in twee delen die *The Types of International Folktales* heet. Er staan zo'n 2200 volksverhalen in en per verhaal wordt een overzicht gegeven in welke talen het is opgetekend uit de volksmond. Zo vinden we het sprookje van Assepoester terug onder catalogusnummer ATU 510A *Cinderella*, en varianten van het volksverhaal zijn teruggevonden van Scandinavië en Ierland tot en met China en Japan. Natuurlijk is het sprookje van Assepoester ook in Nederland in de mondelinge overlevering teruggevonden.

Nu zijn we maar een klein landje, dus het is niet zo verwonderlijk dat we eigenlijk maar weinig exclusief en typisch Nederlandse volksverhalen hebben. Als verhalen al Nederland als kerngebied hebben, dan zijn ze toch ook over de grens, richting Duitsland en België, te vinden. De Waddeneilanden hebben een paar typische Nederlandse sagen die elders niet opnieuw wortel hebben geschoten, zoals de sage van de Strooppot (Texel) en de sage van het Stryper Wyfke (Terschelling). Het Friese sprookje over de Sint-Nicolaasboerderij (Sinteklazepleats) gaat over het schoentje zetten, en dat is vrij exclusief Nederlands. Ook het sprookje van de Appelvangproef zou weleens in Nederland kunnen zijn begonnen, maar dit verhaal is toch ook de grens over gestoken. Dan zijn er nog een

paar broodjeaapverhalen met Nederland als mogelijk kerngebied (het wandelende dekbed, de hond met de nietjes in zijn oor), maar daarmee hebben we het wel zo'n beetje gehad. Volksverhalen zijn eigenlijk alleen maar Nederlands, omdat ze in de Nederlandse of Friese taal verteld worden, of in een streektaal. En hier en daar krijgen verhalen een couleur locale mee. In oudere Nederlandse optekeningen woont Ali Baba bijvoorbeeld in Broek in Waterland en loopt hij op klompen.

Typisch Nederlands?

Maar... de sage van Hans Brinker is toch zeker een typisch Nederlands volksverhaal? Dat jongetje met zijn vinger in de dijk, die het land voor een overstroming behoedde! In landen als de Verenigde Staten en Japan geldt de vertelling van Hans Brinker nog altijd als het belangrijkste volksverhaal van Nederland – helaas, ten onrechte. Vóór 1865 kende niemand in Nederland dit verhaal. Het is beroemd geworden door het Amerikaanse jeugdboek *Hans Brinker or the Silver Skates*, dat in 1865 werd gepubliceerd door Mary Mapes Dodge (1831-1905). Mapes Dodge had zelf geen Nederlandse roots en toen ze de roman schreef was ze ook nog nooit in Nederland geweest. Ze liet zich voor het boek inspireren

Hansje Brinker in Madurodam.

door de Nederlandse immigranten Adriaan Scharff en zijn vrouw.

In *Hans Brinker or the Silver Skates* staat het verhaal over een Haarlems jongetje van acht jaar, zoon van een sluiswachter, die koeken is gaan brengen naar een blinde man die langs de dijk woont. Op de terugweg plukt hij wat paardenbloemen en blaast de pluisjes de lucht in. Plots merkt hij dat het donker begint te worden.

Hij wilde net beginnen te rennen toen hij opschrok door het geluid van sijpelend water. Waar kwam dat vandaan? Hij keek in het rond en zag een kleine opening in de dijk, waar een dun straaltje door stroomde. Ieder kind in Holland zou rillen bij de gedachte aan een lek in de dijk. De jongen begreep meteen dat er gevaar dreigde. Dat kleine gaatje waar het water nu nog doorheen druppelde, zou spoedig groter worden en leiden tot een grote overstroming.

In een flits begreep hij wat hem te doen stond. Hij smeedt de bloemen weg en klom omhoog totdat hij het gat had bereikt. Hij duwde zijn vinger erin om het gat dicht te houden. De straal was gestopt. Zo, dacht hij met jongensachtig plezier, nu houd ik dat boze water tegen en Haarlem zal niet onderlopen zolang ik hier sta. (Nederlandse vertaling uit 2005)

Als de duisternis invalt, begint het jongetje te roepen, maar niemand hoort hem. Het dappere ventje moet de hele nacht zo blijven zitten, vechtend tegen de kou, de kramp en de pijn. Maar 's ochtend wordt hij gevonden door de dominee, die snel hulp haalt, en dan is het land gered.

De jeugdroman gaat verder over een andere jongen, de vijftienjarige Hans Brinker en zijn zus Gretel die in Broek in Waterland wonen. Hun vader, Raff Brinker, was ooit van een steiger gevallen en kan niet meer werken. Hans weet een chirurg te overtuigen om zijn vader te opereren en vader knapt langzaam op. Hans en Gretel hopen allebei een schaatswedstrijd te winnen. Gretel wint de trofee, zilveren schaatsen, bij de meisjes, maar Hans laat een vriendje, dat het meer nodig heeft, winnen bij de jongens. Hans groeit uiteindelijk op en wordt arts. Hans Brinker is helemaal niet het jongetje dat zijn vinger in de dijk bij Haarlem steekt. 'De held van Haarlem' – zoals het verhaal van het jongetje met zijn vinger in de dijk heet – blijft anoniem. Als alternatief kreeg hij later ook wel de naam Peter van Haarlem, maar dat is evenmin terecht. Bij de vertelling geeft een van de kinderen als neuswijs commentaar: 'Er is waarschijnlijk geen enkel kind in Nederland dat deze geschiedenis niet kent. Bovendien gaat het erom [...] dat dit kleine jochie het karakter van ons volk vertegenwoordigt; met een klein vingertje kun je een grote ramp voorkomen – figuurlijk gesproken ook op het gebied van de politiek, en de veiligheid van een volk, als iedereen zijn eigen vinger maar uit wil steken.' De verwisseling van het Haarlemse jongetje met Hans Brinker berust op een vergissing, die ooit in de vs gemaakt zal zijn, maar ook in Nederland heeft postgevat.

Hollandmania

Hans Brinker or the Silver Skates verscheen aan het begin van de zogenaamde ‘Hollandmania’ in de vs, toen de Hollanders geïdealiseerd werden als een eerlijk, eenvoudig, standvastig, hardwerkend en vroom volk. Een onverschrokken volk dat zich er niets van aantrok dat het grootste deel van hun land onder de zeespiegel lag. In deze periode trokken Amerikaanse schilders naar Volendam, om die typische Hollanders in hun klederdracht te schilderen. Op het gebied van volksverhalen manifesteerde zich tegen het eind van de Hollandmania nog een Amerikaan: William Elliot Griffis (1843-1928) publiceerde in 1918 zijn boek *Dutch Fairy Tales*. Ondanks dat Griffis Nederland wel had bezocht en het behoorlijk goed kende, zijn van de 21 sprookjes er maar vijf echt Nederlands, en het zijn eerder sagen en legenden dan sprookjes. Volksverhalen die echt in de Nederlandse orale traditie gevonden konden worden, zijn: De kat op de wieg tijdens een overstroming, Margaretha van Henneberg die van 365 kinderen beviel, Brabo en de Reus Antigoon (eigenlijk een Antwerpse sage), het verhaal van Sinterklaas en Zwarte Piet, en het Vrouwtje van Stavoren. Een twijfelgeval is het verhaal over prinses Fostedina en de oorsprong van het Friese oorijzer; dit was een negentiende-eeuws literair verzinsel van dominee Jan de Liefde en heeft de Nederlandse of Friese orale traditie nooit echt bereikt. De overige vijftien sprookjes heeft Griffis volkomen uit zijn duim gezogen. Natuurlijk, de verhalen staan bol van de klompen, boeren, oorijzers, kaas, karnemelk, koeien, jenever, dijken, dammen, windmolens, zuurkool, haring, carillons en zelfs de Hollandse poetswoede van weleer ontbreekt niet; alles bij elkaar een vlootschouw van ‘Nederlandsheid’ over het sprookjesland Nederland.

Opvallend genoeg heeft Griffis het verhaal van het jongetje met zijn vinger in de dijk niet in zijn bundel opgenomen. Waarschijnlijk begreep Griffis maar al te goed hoe dijken en duinen in elkaar staken. Welbeschouwd getuigt het typisch Amerikaanse heldenverhaal van Mapes Dodge van bitter weinig kennis van Nederlandse dijken. Onze dijken zijn geen stenen muren: je kunt het water niet tegenhouden door je vinger in een gat te steken. Onze dijken en duinen zijn voornamelijk van zand, aarde, klei en dergelijke, en als het water door de dijk sijpelt, dan is in feite de hele dijk al verzadigd van het water. Breekt de dijk door, dan is dat over een grotere lengte en is er geen houden meer aan.

Nederlandse sagen over overstromingen, zoals de Sint-Elizabethsvloed van 1421 (die verantwoordelijk was voor het ontstaan van de Biesbosch), gaan voornamelijk over mensen en dieren die in groten getale tragisch verdrinken. Nederlandse sagen over overstromingsrampen zijn gefixeerd op slachtofferschap, niet op heldendom. Slechts zelden gebeurt er een wonder, zoals een baby in een wiegie dobberend op het water, en in evenwicht gehouden door een kat. Kinderdijk is een van de plaatsen waar dit voorgevallen zou zijn.

Via het Amerikaanse toerisme zijn de Nederlanders uiteindelijk ook bekend

geraakt met het ‘verhaal van Hans Brinker’. Na de Tweede Wereldoorlog vroegen Amerikaanse toeristen zich regelmatig af waar het standbeeld van die held Hans Brinker toch stond. Natuurlijk hadden we geen standbeeld, want het hele verhaal was puur Amerikaanse fictie. Maar om de buitenlanders tevreden te stellen, heeft het Bureau voor Toerisme in 1950 in Spaarndam een standbeeld neergezet. Spaarndam ligt weliswaar tegen Haarlem aan, maar is een behoorlijk eind verwijderd van de zee. Het beeld in Spaarndam was gemaakt door Grada Rueb en werd plechtig onthuld door de piepjonge prinses Margriet. Het opschrift in het Nederlands en het Amerikaans-Engels is buitengewoon diplomatiek:

Opgedragen aan onze jeugd als een huldeblijk aan de knaap die het symbool werd van de eeuwigdurende strijd van Nederland tegen het water.

Dedicated to our youth, to honor the boy who symbolizes the perpetual struggle of Holland against the water.

Er wordt expliciet niet beweerd dat het om een Nederlands volksverhaal of een ware geschiedenis gaat, en de naam Hans Brinker of Peter van Haarlem wordt niet genoemd; deze jongen is slechts het symbool van de Nederlandse strijd tegen het water.

Succesvolle import

Veel Nederlanders denken inmiddels dat het wel degelijk een Nederlands volksverhaal is, en ze kunnen de kern van de plot reproduceren. Sinds 1962 staat er ook een beeldje van Hans Brinker in Harlingen, geschonken door beeldhouwer Johan Jorna. Hier steekt 't Jonkje (zoals hij in het Fries heet) zijn vinger in een gaatje in een betonnen muur. Uiteindelijk kwam er ook een levensgrote Hans Brinker te staan bij de ingang van Madurodam in Den Haag, een toeristische trekpleister die het jongetje met zijn vinger in de dijk als het ware definitief incorporeerde in de Nederlandse folklore. Er zijn meerdere kinderboeken verschenen over Hans Brinker, onder andere in 2009 van de hand van Martijn de Rooi en Nicolas Trottier, met de veelzeggende titel: *Hans Brinker, een oer-Hollands avontuur*. De Amerikanen hebben het verhaal met succes naar Nederland geëxporteerd.

Theo Meder

Verder lezen

- M. Mapes Dodge, *Hans Brinker of de Zilveren Schaatsen* (Amsterdam 2005).
- T. Meder, 'Spaarndam', in: W. de Blécourt e.a. (red.), *Verhalen van stad en streek. Sagen en legenden in Nederland* (Amsterdam 2010) 361-364.
- T. Meder, G. Hudson en M. van Zuijlen, 'In het kielzog van Hans Brinker: Dutch Fairy Tales (1918) van William Elliot Griffis', in: *Nieuw Letterkundig Magazijn* 33-2 (2016) 41-50.
- A. Stott, *Holland Mania. The Unknown Dutch Period in American Art and Culture* (New York 1998).
- H.J. Uther, *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography* 1-111 (Helsinki 2004).

Zie ook

1607, 1717, 1821